Sıra dışı bir müzenin öyküsü

Kötü sanat olur mu?

HÜRREM ERMAN

2012 yazında, İspanya'nın Zaragoza yakınlarındaki Borja kasabasında, Misericordia Kilisesi'nin duvarında yüz yıllık mütevazı bir fresk vardı: Elias Garcia Martinez'in *Ecce Homo*'su. Ne başyapıt ne de kimsenin uğruna yol teptiği bir eser. Sadece kasabanın kendi duvarıydı ve rutubetten dökülüyordu.

Kasabanın seksenli yaşlarındaki sakinlerinden Cecilia Gimenez, kimseye danışmadan tamamen iyi niyetle fırçayı eline aldı.

Ortaya çıkan yüzü bugün bütün dünya tanıyor. İnternet ona hemen bir isim taktı, gülündü, alay edildi, kadıncağız uzun süre evinden çıkamadı. Sonra tuhaf bir şey oldu: İnsanlar o yüzü görmek için Borja'ya gelmeye başladılar. Kasaba bilet kesti, tabelalar dikti, hediyelik eşya sattı. Yüz yıldır kimsenin bakmadığı bir duvar, mahvedildiği için ziyaretçi çekmeye başladı.

Soru şu; sizce Cecilia Gimenez başarısız mı oldu?

Niyeti açısından evet, hem de tam anlamıyla. Ama ortaya çıkan şey, kaybettiği eserden çok daha fazla insanı bir araya getirdi, çok daha fazla konuşuldu, çok daha fazla bakıldı. Estetik değerin bu kadar sapkın bir yoldan üretilebilmesi, sanat felsefesinin en rahatsız edici sorularından birini önümüze koyuyor:

Sanat kötü olur mu? Ve olursa kötülüğü tam olarak neyin kötülüğüdür?

Bu yazının sonuna kadar taşımamız gereken bir ayrımla başlayalım çünkü meselenin bütün düğümü burada: Başarısız sanat ile kötü sanat aynı şey değildir!

Başarısızlık niyete göre ölçülür. Sanatçı A'yı yapmak istemiştir, ortaya B çıkmıştır. Bu bir fail yargısıdır; failin hedefiyle eli arasındaki açıklığı ölçer. Kötülük ise esere yüklenir. Eserin kendisi, estetik ölçütler karşısında kusurludur; kompozisyonu dağınıktır, rengi ölüdür, oranları tutmaz.

Fark ilk bakışta ince görünüyor ama pratikte bir uçurum aslında. Bir eser hedefini ıskalayabilir ancak yine de iyi olabilir; bir eser hedefini tam isabetle vurabilir fakat yine de kötü olabilir. Dünyanın en berbat şarkısı, bestecisinin kafasındaki şeye bire bir uyuyor olabilir. Peki o zaman başarılı mıdır?

Bir zorluk da dil ile ilgili.

Türkçe yazarken yaşanan bir zorluk bu ki bu İngilizce yazanların yaşamadığı bir sorun. İngilizce *"bad"*, büyük ölçüde *"beceriksiz, vasat, yetersiz"* demek. Türkçe *"kötü"* ise ahlaki bir gölge taşıyor. *"Kötü sanat"* dediğimizde hepimiz istemsizce de olsa *"zararlı sanat"* olarak algılıyoruz. Oysa burada konuştuğumuz şeyin ahlakla hiçbir ilgisi yok. Dolayısıyla biz bu çalışmada *"kötü"*yü, bir yargı değil, bir kategori olarak kullanacağız.

Ve nihayet üçüncü bir kavram var; belki de en tuhafı: İyi-kötü sanat. Kusurun bizzat kendisinin estetik hazza dönüştüğü hal. İngilizcede *"so bad it's good"* diye özetlenen o meşhur formül. Ve bizi metni yazmaya iten şey tam da bu üçüncü kategori.

Buradan çok kolay atlanan bir mantık tuzağı çıkıyor.

Bir esere *"kötü sanat"* diyebilmek için, önce onun sanat olduğunu kabul etmek zorundayız. Kötüleme, gizli bir tasdiktir esasen. Yargıladığımız şeyi aynı zamanda kategoriye de almış oluruz.

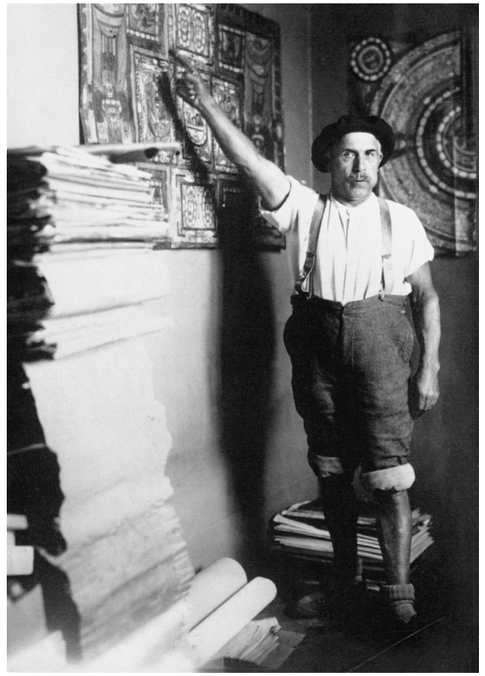
Cyril Barrett 1972'de tam da bunu soruyordu: *"Kötü sanat eserleri gerçekten bir sanat eseri midir?"* Soru zekice çünkü gündelik konuşmada iki farklı cümleyi hep karıştırırız. *"Bu sanat değil"* başka bir cümledir, *"bu kötü bir sanat"* başka. Birincisi kapıyı kapatır, ikincisi kapıyı açar ve içeride bir yer gösterir. Kötü koltuk da koltuktur nihayetinde!

Modern sanat tartışmalarının büyük bölümü bu iki cümleyi birbirinin yerine kullanmaktan doğar. Bir sergiye girip *"Buna sanat mı diyorsunuz?"* diyen adam, aslında çoğu zaman *"bu kötü sanat"* demek istemektedir. Ama farkında olmadan çok daha büyük bir iddiada bulunmuş olur: Neyin sanat sayılacağına karar verme yetkisini kendine vermiştir.

Nedensellik eleştirisi, indüksiyon problemi ve *"olan"*-dan *"olması gereken"*in türetilemeyeceği tezi (Hume yasası) felsefe tarihinin ve Aydınlanmanın en önemli isimlerinden olan İskoç filozof David Hume, beğeninin ölçütü üzerine yazdığı ünlü denemesinde bu meseleye bir çıkış aramıştı: *"Deneyimli, önyargısız, karşılaştırma yapabilen bir uzmanlar topluluğu. Yani hakem, eğitilmiş göz."*

20. yüzyıl bu cevabı kurumsallaştırdı. Bir nesnenin sanat olup olmadığına, sanat dünyası denen ağ karar verir hale geldi. Müzeler, küratörler, eleştirmenler, akademi, piyasa.

Dada ve kavramsal sanatın atası sayılan Fransız-Amerikalı sanatçı Marcel Duchamp 1917'de New York'ta sıradan bir porselen pisuar satın aldı, yan yatırdı, üzerine *"R. Mutt 1917"* diye imza attı ve *"Fountain"* (Çeşme) adıyla bir sergiye gönderdi. Sergi jürisi — herkesin katılabileceğini ilan etmiş olmasına rağmen — eseri reddetti, kabul salonuna almadı. Orijinali kayboldu ama sonra o kadar çok müze bu çalışmayı talep etti ki şimdilerde yüzlerce replikası sergile-

niyor. Duchamp'ın pisuarından beri bildiğimiz şey şu; nesnenin kendisi değişmiyor, durduğu yer değişiyor.

Ve bu cevap yeni bir soruyu doğuruyor: Kötülüğün hakemi kurumsa kurum bu hakemliği kimden aldı?

Boston'dayız.

1993 yılıydı. Antikacı Scott Wilson, izbe bir sokakta, çöp tenekelerinin yanında bir tablo buldu. Çerçevesi işe yarar görünüyordu, resmin kendisi ise hiçbir şeye benzemiyordu.

Tabloyu arkadaşlarına gösterince hayretler içinde kaldı. Kimse çerçeveyle ilgilenmemişti. Herkes resmi istedi.

Eserin bugünkü adı *Lucy in the Field with Flowers*. Bir çiçek tarlasında oturan yaşlı bir kadın. Oturduğu şeyin ne olduğu tam olarak anlaşılamıyor. Bir kolu havada ama nereye gittiği belirsiz. Gökyüzünün rengi tuhaf. Yüzünde, resmin bütün beceriksizliğine rağmen insanı rahat bırakmayan bir ifade var.

Bu tabloyu ilk gördüğünüzde gülüyorsunuz. İkinci kez baktığınızda gülemiyorsunuz. Çünkü birinin bunu ciddiyetle yaptığı, saatlerini verdiği, bitirdiğinde muhtemelen memnun kaldığı hissi tuvalden sızıyor. Ve sonra biri onu çöpe atmış.

Arkadaş grubu, o akşam yarı şaka yarı ciddi bir öneride bulunur Wilson'a; bunun gibi eserlerden bir koleksiyon kurulsa nasıl olur?

Ve Museum of Bad Art böyle doğdu. Kuruluş 1993, ilk sergi 1994. Başlangıçta bir evin bodrumunda düzenlenen davetlerdi; kalabalık o kadar büyüdü ki kurum kendine bir mekân aramak zorunda kaldı.

Sonraki 30 yıl, kötü sanata yakışır bir göçebelikle geçti. Müze uzun süre Dedham'da bir sinemanın bodrumunda, tuvaletin yanındaki koridorda yaşadı. Sinema orayı gösterim salonuna çevirince evsiz kaldı. Somerville'de bir başka sinema bodrumuna taşındı. Ve nihayet 2022 sonbaharında bugünkü adresine yerleşti: Boston'da bir bira üreticisinin, Dorchester Brewing Company'nin salonu.

İlginç değil mi? Dünyanın tek kötü sanat müzesi, bir müze binasında değil, insanların bira içtiği bir salonun duvarlarında duruyor. Eserlerin önünde masalar var, insanlar